บทที่ 1

ภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่องสั้นก่อนปี พ.ศ. 2534

เมืองในยุคแรกเริ่ม

ในยุคที่เรื่องสั้นของไทยค่อย ๆพัฒนารูปแบบจากการเล่านิทานมาเป็นรูปแบบการเขียนเรื่องสั้นแบบตะวันตก ความสมจริงเป็นสิ่งที่นักเขียนให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง เรื่องสั้นที่ดีต้องมีองค์ประกอบของเรื่องสั้น เช่น โครงเรื่อง เนื้อหา ฉากและบรรยากาศ บทสนทนา และตัวละครที่สมจริง เมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นช่วงแรก ๆอยู่ในส่วนของบทบรรยายฉากหรือบรรยากาศที่ต้องการสร้างความสมจริงนั่นเอง เช่น การพรรณาฉากในเรื่อง "ยุพา" ของจรัญ วุธาทิตย์ มีบทบรรยายเส้นทางจากนครสวรรค์ไปทางถนนราชดำเนิน สะพานผ่านฟ้าจนถึงเสาชิงช้า[1] หรือในเรื่อง "คนไม่เสียรัชชู" ของสุรินทร แม้จะระบุว่าเหตุการณ์เกิดขึ้นในเมือง แต่สิ่งที่เน้นคือภาพการดิ้นรนต่อสู้ชีวิตของตัวละครที่เกิดจากความยากจนมากกว่าจะวิจารณ์ว่า ความทุกข์ยากของตัวละครมีสาเหตุมาจากเมือง[2] ภาพของสังคมเมืองในเรื่องสั้นช่วงแรกจึงอยู่ในส่วนของฉากและบรรยากาศของเรื่องเท่านั้น

ภาพของเมืองได้รับการนำเสนออย่างจริงจังมากขึ้นเป็นลำดับ เช่นในเรื่องสั้นของมนัส จรรยงค์หลาย ๆเรื่องได้แก่เรื่อง "เงินแดง" เรื่อง "มารเสน่หา" เรื่อง "ทีนเอจในนา" เรื่อง "คู่ชีวิตเงียบ" และเรื่อง "ยอดหญิง" เรื่องสั้นทั้งหมดนี้เสนอแนวคิดเรื่องการใช้เล่ห์เหลี่ยมหลอกกันของมนุษย์ โดยเฉพาะหนุ่มสาวชาวชนบทที่ถูกคนในสังคม

---

[1] สุดารัตน์ เสรีวัฒน์, วิวัฒนาการของเรื่องสั้นในเมืองไทยตั้งแต่แรก-2475 (กรุงเทพ ฯ : กรมการฝึกหัดครู, 2522), หน้า 204.

[2] นาธิกา มงคลคำนวณเขตต์, "เรื่องสั้นไทยประเภทเสนอแนวคิดระหว่าง พ.ศ.2475-2484," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527)

เมืองหลอกจนได้รับความเดือดร้อน[3] สังคมเมืองเริ่มมีภาพลักษณ์เป็นสังคมของคนโกหกหลอกลวง เต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยมและอันตรายสำหรับชาวชนบท กล่าวได้ว่าภาพลักษณ์สังคมเมืองในด้านลบปรากฏขึ้นแล้วในเรื่องสั้นของไทย

การนำเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองในลักษณะวิจารณ์อย่างจริงจัง เริ่มต้นขึ้นจากการเสนอผลงานของนักเขียน 2 ท่านคือ ศรีบูรพา และอิศรา อมันตกุล ศรีบูรพาเป็นผู้จุดประกายความคิดในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมเมือง และให้มุมมองแก่นักเขียนทั้งหลายด้วยแนวคิด "ศิลปเพื่อชีวิต" คำกล่าวของศรีบูรพาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานแนววิจารณ์สังคมคือคำกล่าวในการอภิปรายที่ชมรมนักประพันธ์เป็นผู้จัดขึ้น ในหัวข้อ "หน้าที่และความรับผิดชอบของนักประพันธ์" และ "ศิลปเพื่ออะไร" ความว่า "นักประพันธ์มีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นพิเศษกว่าผู้ผลิตอื่น ๆ ในขณะที่เก้าอี้และเสื้อไม่ทำให้ผู้ใช้กลายเป็นคนดีหรือคนชั่วไปได้ แต่หนังสืออาจทำได้ ข้อนี้แหละทำให้นักประพันธ์ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นพิเศษ"[4] กระแสความคิด "ศิลปเพื่อชีวิต" ที่เกิดขึ้นในวงวรรณกรรมนี้ ส่งผลให้มีการนำเสนอภาพของสังคมเมืองในลักษณะที่จริงจังขึ้น ในเรื่องสั้นช่วงก่อน สังคมเมืองปรากฏตัวในฐานะที่เป็นส่วนประกอบของเรื่อง เช่น เป็นฉาก หรือเป็นตัวละครที่มีนัยแสดงภาพด้านร้ายของเมือง (เช่น คนในสังคมเมืองคือผู้ที่มีเล่ห์เหลี่ยมมาก) แต่ในเรื่องสั้นช่วงก่อนทศวรรษ 2490 สังคมเมืองเริ่มปรากฏตัวในฐานะเป็นแนวคิดสำคัญของเรื่อง เรื่องสั้นที่เสนอภาพสังคมเมืองดังกล่าวจะสะท้อนภาพอันเลวร้ายและอยุติธรรมในสังคม น้ำเสียงผู้เขียนจะเป็นไปในลักษณะเห็นอกเห็นใจผู้ได้รับความอยุติธรรม หรือเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ตกอยู่ในสภาพอัปลักษณ์มองเห็นแนวทางที่นำไปสู่สภาพที่ดีกว่า

งานเขียนของศรีบูรพาเป็นไปตามแนวคิด "ศิลปเพื่อชีวิต" ที่เขามีบทบาทสำคัญในการทำให้แนวคิดนี้แพร่หลายในวงวรรณกรรม ในเรื่องสั้นหลายเรื่อง ศรีบูรพาพยายามเปิดเผยให้เห็นสภาพแท้จริงของสังคมเมืองว่าเป็นสังคมที่เหลื่อมล้ำ มีความแตกต่างระหว่างคนรวยกับคนจน สังคมเมืองเป็นสังคมที่ให้ประโยชน์แก่คนเพียงกลุ่มเล็ก ๆ

---

[3] ประทีป เหมือนนิล, "วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสั้นของมนัส จรรยงค์," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523), หน้า150-151.

[4] ตรีศิลป์ บุญขจร, นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500) (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2523), หน้า 300-301.

คือคนที่มีเงิน ในขณะที่คนส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอย่างทุกข์ยาก ภาพลักษณ์นี้ปรากฏในเรื่องสั้นหลายเรื่อง เช่นเรื่อง "คนพวกนั้น"[5] เรื่อง "เขาตื่น"[6] เรื่อง"ขอแรงหน่อยเถอะ"[7] และเรื่อง"คำขานรับ"[8] ในเรื่องสั้นเหล่านี้ ศรีบูรพาได้แสดงความหวังต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมไปในทางที่ดีเพื่อให้สังคมมีความเสมอภาค โดยเน้นให้ประชาชนผู้ใช้แรงงานตระหนักถึงความสำคัญของตัวเอง หากประชาชนมีความสามัคคี รวมพลังกันต่อสู้โดยไม่ย่อท้อ สังคมก็จะเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น เรื่องสั้นของศรีบูรพามีลักษณะเป็นการเผยแพร่แนวความคิดสังคมนิยมสูง ภาพลักษณ์สังคมเมืองจึงปรากฏในลักษณะเป็นฉากให้ศรีบูรพาแสดงแนวคิดเป็นส่วนใหญ่ แต่การปรากฏตัวในส่วนของฉากที่นำไปสู่การวิจารณ์สังคมก็ยังไม่เคยปรากฏที่ใดมาก่อน นับได้ว่าภาพสะท้อนสังคมเมืองในเรื่องสั้นของศรีบูรพาทำให้เห็นภาพลักษณ์อีกด้านหนึ่งของสังคมเมือง

นักเขียนอีกผู้หนึ่งที่มีบทบาทในการเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองอย่างจริงจัง คืออิศรา อมันตกุล สิ่งที่ได้รับการนำเสนอคือ ปัญหาของสังคมเมืองและทัศนะของอิศราที่มีต่อสังคมเมือง ซึ่งจะปรากฏในเรื่องสั้นหลายเรื่อง เช่น การวิจารณ์ลักษณะทางสังคมของเมือง ในเรื่อง "เอื้องฟ้ามุ่ยกลิ่นสาบควาย" ว่า สังคมเมืองเต็มไปด้วยการฉ้อฉลหลอกลวงและความอยุติธรรมในรูปแบบต่าง ๆ สังคมเมืองโดยเฉพาะกรุงเทพ ฯเป็นสังคมที่น่ากลัว ไม่เหมาะกับชาวชนบท กรุงเทพ ฯไม่ใช่เมืองสวรรค์ดังคำเล่าลือ แต่เป็นนรกสำหรับคนชนบทที่ซื่อตรงและไม่รู้เท่าทันความคดโกงและความเอารัดเอาเปรียบของมนุษย์ด้วยกัน[9]

---

[5] ศรีบูรพา, "คนพวกนั้น," ใน ขอแรงหน่อยเถอะ (กรุงเทพ ฯ : ดอกหญ้า, 2530), หน้า 117.

[6] ศรีบูรพา, "เขาตื่น," ใน ขอแรงหน่อยเถอะ (กรุงเทพ ฯ : ดอกหญ้า, 2530), หน้า 197,199.

[7] ศรีบูรพา, "ขอแรงหน่อยเถอะ," ใน ขอแรงหน่อยเถอะ (กรุงเทพ ฯ : ดอกหญ้า. 2530), หน้า 210-211.

[8] ศรีบูรพา, "คำขานรับ", ใน ขอแรงหน่อยเถอะ (กรุงเทพ ฯ : ดอกหญ้า, 2530), หน้า 136.

[9] มงคล พูนเพิ่มสุขสมบัติ, "วิเคราะห์เรื่องสั้นของอิศรา อมันตกุล," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาพวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2524), หน้า241.

ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมเมืองเป็นสังคมที่คนยากจนต้องดิ้นรน ยุ่งยากในการผจญปัญหาต่างๆเพื่อหาเลี้ยงชีพ เด็กเล็กๆต้องขายพวงมาลัย ผู้หญิงต้องทิ้งศักดิ์ศรีของความเป็นแม่ขายตัวเพื่อหาเลี้ยงชีวิตลูกและตนเอง เรื่องสั้นที่เสนอภาพสังคมเมืองในลักษณะดังกล่าวคือเรื่อง "พระเจ้าคนละองค์"[10] และ "จักต้องไม่มีเยาว์ ทิวา คนที่สอง"[11] เรื่องหลังได้เสนอประเด็นเพิ่มเติมว่า ในสภาพสังคมอย่างกรุงเทพฯ ความยากแค้นอาจเป็นเหตุให้คนจนก่ออาชญากรรมเพื่อหารายได้มาประทังชีวิต นอกจากนี้ เรื่องสั้นทั้งสองยังเสนอทัศนะเกี่ยวกับช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนที่เกิดขึ้นในสังคมว่า สังคมเมืองมีค่านิยมยกย่องคนรวย แม้ว่าบางครั้งเงินที่คนรวยใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยจะได้มาในทางทุจริต เช่น การคดโกงในวงราชการ ส่วนคนจนที่เป็นโสเภณี หรือต้องเป็นขโมยเพราะต้องการเพียงเงินมาประทังชีวิตกลับถูกสังคมประนามว่าเป็นผู้มีพฤติกรรมต่ำช้า ค่านิยมดังกล่าวมีแต่จะทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนกว้างขึ้นและก่อปัญหาได้มากขึ้น

ด้านปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมเมือง เรื่องสั้นของอิศราเสนอปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาความยากจนก่อให้เกิดปัญหาโสเภณีและปัญหาอาชญากรรมตามมาในเรื่อง "จักต้องไม่มี เยาว์ ทิวา คนที่สอง " และเสนอทัศนะในการแก้ปัญหาความยากจนของคนในสังคมเมืองว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ หากคนในสังคมมีความรักความเมตตาให้กัน คนรวยและคนที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดีกว่าควรเกื้อหนุนและอุปถัมภ์คนจนทั้งทางวัตถุและความรักความเข้าใจ ทัศนะนี้ปรากฏในเรื่อง "ศตวรรษแห่งภราดรภาพ"[12] และ " ปาฏิหาริย์แห่งแสงจันทร์"[13]

อิศราเป็นนักเขียนฝ่ายก้าวหน้าในขณะนั้น งานเขียนของเขาจึงแสดงจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมอย่างชัดเจน เรื่องสั้นที่เกี่ยวกับกรรมกรในสังคมเมืองของอิศราจึงอยู่ในแนวทางเดียวกับเรื่องสั้นของศรีบูรพา (เช่นเรื่อง "คนพวกนั้น" และเรื่อง "ขอแรงหน่อยเถอะ") กล่าวคือ เขาเสนอปัญหาเกี่ยวกับกรรมกร โดยการสะท้อนให้เห็นการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนในเรื่อง "บุรุษบนยอดเก้าชั้น"[14] และ " อาชญากรเหนือ

---

[10] เรื่องเดียวกัน, หน้า 242.

[11] เรื่องเดียวกัน, หน้า 242.

[12] เรื่องเดียวกัน, หน้า 255.

[13] เรื่องเดียวกัน, หน้า 256.

[14] เรื่องเดียวกัน, หน้า 260.

กฎหมาย "[15] โดยกล่าวว่าแรงงานของเหล่ากรรมกรที่ลงไปในการทำงานไม่คุ้มกับความเหนื่อยยาก ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกเป็นของนายทุนและครอบครัว นอกจากเสนอปัญหาแล้ว อิศรายังแสดงทัศนะในเชิงปลุกจิตสำนึกให้กรรมกรรวมพลังเรียกร้องให้ได้มาซึ่งความยุติธรรมในเรื่องสั้นดังที่กล่าวมา การจบเรื่องด้วยความพ่ายแพ้ของกรรมกรสะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ของสังคมเมืองในส่วนนี้ว่า เป็นสังคมทุนนิยมที่อยู่ในมือของผู้เหนือกว่าทางเศรษฐกิจ คือ ชนชั้นนายทุน ส่วนผู้ด้อยกว่าทางเศรษฐกิจ เช่น กรรมกร และคนงานคือ ผู้แพ้ตลอดกาล

กล่าวโดยสรุป ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นก่อนปี พ.ศ. 2500 มีไม่มากนัก และส่วนใหญ่ปรากฏอยู่เบื้องหลังปัญหาที่แสดงในเรื่อง เช่น ปัญหาคนชนบทมักถูกคนในเมืองหลอก ผู้อ่านต้องสรุปภาพลักษณ์สังคมเมืองภายหลังจากที่อ่านเรื่องจบว่ามีลักษณะเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม และไม่น่าไว้วางใจ เรื่องสั้นช่วงนี้ยังไม่แสดงการวิเคราะห์ปัญหา เพียงแต่เป็นการสะท้อนภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมเมือง หรือใช้ภาพสังคมเมืองปรากฏเป็นฉากให้นักเขียนแสดงแนวคิดสังคมนิยม เช่นภาพลักษณ์สังคมเมืองในงานของศรีบูรพาและอิศรา อมันตกุล การเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองช่วงแรกเริ่มนี้ผูกพันอยู่กับแนวคิด "ศิลปเพื่อชีวิต" ที่เน้นถึงบทบาทของนักเขียนที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม ลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับจากนักเขียนในยุคนั้นมาก และยังส่งอิทธิพลต่อการนำเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่องสั้นช่วงต่อ ๆมาด้วย

<u>เมืองของหนุ่มสาวนักแสวงหา</u>

ภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่องสั้นช่วงต่อมาอยู่ระหว่างพ.ศ.2507-2516 เนื่องจากช่วงเวลานี้มีกลุ่มนักเขียนคลื่นลูกใหม่ที่รู้จักกันในนามของขบวนการนักศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วยหมู่ปัญญาชนและนักศึกษาหัวก้าวหน้าในมหาวิทยาลัย เป็นกลุ่มหลักที่เขียนเรื่องสั้นในเชิงวิจารณ์สภาพสังคม ภาพลักษณ์สังคมเมืองในช่วงนี้จึงเป็นภาพที่ปรากฏตามทัศนะของหนุ่มสาวกลุ่มนี้เป็นหลักซึ่งมีลักษณะสำคัญสองประการคือ

1. <u>ภาพลักษณ์สังคมเมืองตามแนวทางของศรีบูรพาและอิศรา อมันตกุล</u> เรื่องสั้นแนวสะท้อนสังคมของศรีบูรพาและอิศรา อมันตกุลเป็นสิ่งที่ตรงกับความรู้สึกของ

---

[15] เรื่องเดียวกัน, หน้า 260.

นักเขียนหนุ่มสาวหัวก้าวหน้าสมัยนั้น เพราะนักเขียนทั้งสองมีปณิธานอันชัดเจนในการใช้งานเขียนในการสะท้อนปัญหาและแก้ไขปัญหาสังคม ดังนั้น การนำเสนอเรื่องสั้นที่เกี่ยวกับสังคมเมืองจึงมีลักษณะที่สืบทอดทางด้านเนื้อหา ในประเด็นที่ชี้ให้เห็นความอยุติธรรมและความเหลื่อมล้ำในสังคม และทางด้านวัตถุประสงค์ ที่จะใช้งานเขียนเป็นปัจจัยสำคัญในการสะท้อนปัญหาสังคมเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหา และการสร้างสรรค์สภาพสังคมที่ดีงาม

2. ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มนักเขียนคลื่นลูกใหม่

เรื่องสั้นในช่วงนี้สะท้อนภาพของสังคมเมืองที่เต็มไปด้วยปัญหาต่าง ๆมากมาย เมื่อบรรยากาศบ้านเมืองช่วงหลังพ.ศ.2500 ที่มีการปิดกั้นเสรีภาพทางความคิดผ่อนคลายลง นักเขียนคลื่นลูกใหม่ที่แสวงหาเสรีภาพและการแสดงออกทางความคิดได้พร้อมใจกันร่วมสร้างงานเพื่อวิพากษ์วิจารณ์สังคม โดยการเริ่มตั้งคำถามกับสภาพปัญหารอบตัว และแสวงหาคำตอบให้กับตัวเองและสังคม การแสวงหานี้เป็นบรรยากาศหลักที่ครอบคลุมทั้งทางด้านเนื้อหาและรูปแบบ เรื่องสั้นในช่วงนี้จึงมีลักษณะแปลกใหม่ในวิธีการนำเสนอและเป็นเรื่องสั้นที่มีเนื้อหาสะท้อนความรู้สึกสับสน แสวงหา และผิดหวังของกลุ่มนักเขียนที่มีต่อสภาพสังคม สังคมเมืองเป็นบ่อเกิดของการสร้างงานวรรณกรรมที่สำคัญ เพราะสิ่งที่นักเขียนวิจารณ์และตั้งคำถามก็คือ สภาพความเป็นไปของสังคมทุกแง่ทุกมุม และนักเขียนยังได้แสดงความมุ่งหมาย ในการค้นหาคำตอบเพื่อสิ่งที่ดีกว่าในสังคมด้วย ภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่องสั้นยุคนี้จึงเป็นภาพที่ปรากฏในส่วนแนวคิดหลักของเรื่องไม่ใช่ภาพที่เป็นฉาก หรือเป็นเพียงลักษณะนิสัยของตัวละครที่อ้างอิงไปถึงสภาพสังคมเมืองอีกต่อไป

งานรวมเรื่องสั้นชุด ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย ที่มีสุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการนับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาภาพลักษณ์สังคมเมืองในช่วงปีพ.ศ.2507-2518 มาก เพราะ ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย เป็นการรวมเรื่องสั้นที่นักเขียนในยุคนั้นให้ความสำคัญต่อบรรยากาศและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับชีวิตในเมืองหลวง การรวบรวมเรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ต่างวาระ และกระจายตัวตามหน้านิตยสารและสิ่งพิมพ์ให้อยู่ในที่เดียวกัน ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพลักษณ์สังคมเมืองทั้งในระดับภาพรวม และภาพในแง่มุมต่างๆ อย่างค่อนข้างครบถ้วน เรื่องสั้นในช่วงปี 2507-2518 จากชุด ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย และจากเรื่องสั้นที่ปรากฏตามนิตยสารต่างๆ ได้แสดงภาพลักษณ์สังคมเมืองทางด้านเศรษฐกิจและสังคมแง่มุมต่างๆอย่างหลากหลาย การนำเสนอประเด็นความคิดทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพจิตใจของคนในสังคมเมืองเพิ่มขึ้นจากเรื่องสั้นยุคก่อนปี

พ.ศ. 2500 เป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้คือ

1. เนื้อหาที่แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ทำให้เกิดปรากฏการณ์ชาวชนบทอพยพเข้าเมืองเพื่อหางานต่อ หรือ เพื่อศึกษาต่อ

2. เนื้อหาที่แสดงการแทรกแซงทางเศรษฐกิจจากต่างชาติ

3. แนวคิดที่แสดงความเสื่อมโทรมทางจิตใจของคนเมืองในลักษณะต่างๆ อันเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจที่บีบคั้นให้คนต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดในชีวิต

4. สังคมระบบทุนนิยมที่เน้นการสะสมความมั่งคั่ง และความสัมพันธ์เชิงการค้าทำให้คนมีวิถีชีวิตที่แก่งแย่งแข่งขันในสังคม เกิดความรู้สึกแปลกแยก สับสน รู้สึกไม่พึงพอใจกับวิถีชีวิตของตนเอง และรู้สึกเป็นส่วนเกินของสังคม

เนื้อหาประเด็นต่าง ๆที่นำเสนอในเรื่องสั้นช่วงนี้ ได้แสดงภาพลักษณ์สังคมเมืองโดยรวมคือ เมืองคือศูนย์กลางทางเศรษฐกิจซึ่งดึงดูดให้นายทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศไทย แต่ทำให้คนไทยต้องตกเป็นเบี้ยล่างของนายทุนต่างชาติ ความเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ทำให้เมืองเป็นดินแดนแห่งความหวังของชาวชนบทที่ต้องการมาทำงานในเมือง แต่คนชนบทกลับถูกคนเมืองขูดรีดเอาเปรียบ เช่น นายจ้างกดขี่ค่าแรง หรือนายหน้าขูดรีดค่านายหน้าในการช่วยหางานทำ เป็นต้น สังคมเมืองจึงมีภาพเป็นสังคมที่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น นอกจากนี้สังคมเมืองยังมีภาพของสังคมที่เจริญทางวัตถุแต่จิตใจคนเสื่อมโทรม เช่น ผู้คนมีความเห็นแก่ตัว แก่งแย่งแข่งขันกันสูง คนเมืองเป็นคนที่เสแสร้ง ไม่จริงใจ มีจิตใจเย็นชาหยาบกระด้าง และสุขใจที่ได้เห็นความทุกข์ของผู้อื่น รวมทั้งสังคมเมืองเป็นดินแดนแห่งอบายมุขและสถานที่ยั่วยุทางกามารมณ์ด้วย

ประเด็นใหม่ที่นักเขียนหนุ่มสาวสนใจ และทำให้ภาพลักษณ์ของเมืองในยุคนี้มีลักษณะเฉพาะตัวคือเรื่องสั้นที่แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพจิตใจ ความคิด และความรู้สึกของคนเมือง เรื่องสั้นหลายเรื่องเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองว่า เป็นสังคมที่ทำให้คนรู้สึกเป็นส่วนเกิน และแปลกหน้าต่อสังคม ภาพของเมืองในลักษณะนี้จะไม่ปรากฏในส่วนของฉาก ภูมิหลังของตัวละคร แนวคิด หรือข้อขัดแย้งที่คนมีต่อเมือง หรือระบบในสังคมเมือง เนื้อหาของเรื่องจะแสดงสิ่งที่เป็นความคิด และการกระทำของตัวละครในเรื่องเป็นหลัก แต่ความคิดและการกระทำของตัวละครในเรื่องจะเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นความรู้สึกเหงา ว้าเหว่ แปลกแยก ซึ่งคนที่ต่อวิถีชีวิตของเขาเอง ภาพรวมด้านความรู้สึกของตัวละครคือ ความสับสนในคุณค่าต่างๆ ที่คนรุ่นเก่าได้วางเอาไว้ แม้กระทั่งคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ พวกเขามักรู้สึกว่าชีวิตเป็นสิ่งน่าเบื่อหน่าย ไร้ความหมาย ดำเนินไปอย่างซ้ำซากและถูกขูดรีดจากนายทุนแต่ก็ต้องจำยอมอยู่ใต้ระบบ แต่โดยมากปัญหาที่ตัวละคร

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประสบอยู่มักไม่ได้รับการแก้ไข ตัวละครเหล่านี้จึงต้องยอมทนอยู่ในระบบต่อไปอย่างท้อแท้ ทอดอาลัย และ สิ้นหวัง ความรู้สึกนี้พบในเรื่องสั้นจำนวนมากจนกล่าวได้ว่าเป็นความรู้สึกร่วมสมัยในขณะนั้น ภาพลักษณ์สังคมเมืองในส่วนนี้จะไม่ปรากฏโดยตรง แต่ผู้อ่านจะเห็นภาพของสังคมเมืองก็ต่อเมื่อสัมผัสความรู้สึกที่ตัวละครมีต่อตนเองและสภาพรอบตัว แล้วประมวลเป็นภาพของสังคมในระดับกว้างที่ตัวละครเหล่านี้ดำเนินชีวิตอยู่ ซึ่งก็คือเมืองเป็นสังคมที่คนอยู่อย่างสับสน แสวงหา แปลกหา แปลกแยก เหงา ว้าเหว่ และไม่มีจุดหมายในชีวิต ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นช่วงนี้ ด้วยทัศนะของนักเขียนหนุ่มสาวผู้แสวงหาเหล่านี้ จึงเป็นภาพของสังคมที่สุชาติระบุว่ามีสภาพ " สังคม "คนกินคน" มีลักษณะสมัยใหม่ที่ทำให้คนกลายเป็นส่วนเกินไม่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และไม่เป็นส่วนหนึ่งของผลผลิตทางแรงงานของคน ยิ่งคนทำงานหนักเท่าใด ก็ยิ่งถูกครอบงำด้วยโลกของวัตถุซึ่งผลิตมาด้วยแรงงานของตนมากขึ้นเท่านั้น และชีวิตก็มิใช่ชีวิตของเขาอีกต่อไป"[16] หากเปรียบเทียบกับประเด็นอื่นๆ เช่น ประเด็นทางเศรษฐกิจและสังคม เรื่องสั้นที่สะท้อนความรู้สึกแปลกแยกที่คนมีต่อสังคมเมืองเช่นนี้ เป็นประเด็นใหม่ที่เพิ่งปรากฏในเรื่องสั้นช่วง พ.ศ.2510-2516 แต่ปรากฏเป็นจำนวนมาก และได้รับการนำเสนออย่างเข้มข้น ตัวละครที่รู้สึกสับสน แสวงหา และแปลกแยกในเรื่องสั้นกลุ่มนี้เป็นชนชั้นกลาง มีการศึกษา และมีอาชีพเป็นพนักงานระดับกลางถึงล่างในบริษัทต่างๆ ซึ่งพอจะมีศักยภาพในการต่อรองกับนายจ้างอยู่บ้าง แต่มีลักษณะเด่นคือความเป็นคนช่างคิด ดังนั้นการตั้งคำถามต่อสังคมและกลายเป็นขบถต่อสังคมจึงปรากฏอยู่มาก หากย้อนกลับไปพิจารณากลุ่มนักเขียนที่สร้างงานจะพบว่า ตัวละครและนักเขียนคือกลุ่มคนที่อยู่ในสภาพเดียวกัน ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าความในใจของตัวละครก็คือความในใจของนักเขียนในสมัยนั้นนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป ภาพลักษณ์ของสังคมเมืองในเรื่องสั้นช่วงนี้มีลักษณะเฉพาะด้วยภาพ เมืองคือเมืองของหนุ่มสาวนักแสวงหา เนื่องมาจากปัจจัย 2 ประการคือ สภาพสังคมในช่วงนั้นและจากทัศนะของนักเขียน กล่าวคือ ด้านสภาพสังคมช่วงหลัง พ.ศ. 2500 มีการเปิดโปงปัญหาต่าง ๆที่เคยถูกอำนาจเผด็จการทางการเมืองปิดบังเอาไว้ให้เปิดเผยต่อสาธารณชน เช่น การโกง การคอรัปชั่นเงินของแผ่นดิน และปัญหาที่

---

[16] สุชาติ สวัสดิ์ศรี, "บทกล่าวนำ ความเป็นมาและกลุ่มความคิดของเรื่องสั้นไทยสมัยใหม่," ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย, สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพ ฯ : ดวงกมล, 2518), หน้า 46.

เป็นผลกระทบของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติอีกหลายประการ สภาพปัญหาต่าง ๆในสังคมเป็นวัตถุดิบที่นักเขียนหยิบยกมานำเสนอได้อย่างหลากหลาย ประกอบกับบรรยากาศปิดกั้นการแสดงออกทางความคิดได้ผ่อนคลายลง เปิดโอกาสให้นักเขียนหนุ่มสาวที่ไม่พึงพอใจกับสภาพสังคมที่เป็นอยู่ ได้แสดงความสงสัยและแสวงหาคำตอบให้กับชีวิตที่อยู่ท่ามกลางสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหาด้วยรูปแบบของเรื่องสั้น ด้วยความมุ่งมั่นอันแรงกล้าที่จะสะท้อนปัญหาสังคม ทำให้ทัศนะของนักเขียนหนุ่มสาวที่ตั้งคำถามกับสภาพความเป็นไปของสังคมทุกแง่ทุกมุม และแสดงความมุ่งหมายในการค้นหาคำตอบเพื่อสิ่งที่ดีกว่าในสังคม กลายเป็นบรรยากาศหลักของการสร้างสรรค์เรื่องสั้นในยุคนี้ และทำให้เมืองที่ถูกวิจารณ์ในประเด็นต่าง ๆมีภาพลักษณ์เป็นเมืองของหนุ่มสาวนักแสวงหา

<u>เมืองตามแนวทางของวรรณกรรมเพื่อชีวิต</u>

ภาพเหตุการณ์ช่วง 14 ตุลาคม 2516-6 ตุลาคม 2519 เป็นยุคที่เรียกว่า "ประชาธิปไตยเบ่งบาน" บรรยากาศทางการเมืองค่อนข้างมีเสรีภาพ หลังจากที่ตกอยู่ในยุคเผด็จการมานาน เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นแพร่ขยายไปทุก ๆวงการ ทั้งกรรมกร ชาวนา นิสิตนักศึกษา ปัญญาชน ความมั่นใจในพลังของนักศึกษาและปัญญาชนที่สามารถขจัดอำนาจเผด็จการได้ ทำให้นักเขียนกล้าแสดงออกอย่างเปิดเผยโดยมิต้องหวาดระแวงว่าจะถูกปราบปรามโดยอำนาจรัฐ ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมที่สั่งสมเอาไว้โดยไม่ได้รับการแก้ไขหรือแก้ไขไม่ถูกวิธี กลายเป็นประเด็นสำคัญที่นักเขียนนำมาเป็นแรงบันดาลใจในการเขียน เนื้อหาที่นักเขียนหยิบยกมาอย่างกว้างขวางได้แก่ความขัดแย้ง ความอยุติธรรม การเอารัดเอาเปรียบ การต่อสู้เรียกร้องระหว่างผู้เสียเปรียบและผู้ได้เปรียบในสังคม อีกทั้งเหตุการณ์ในเดือนตุลาคมปลุกเร้าให้ประชาชนเห็นความสำคัญของตัวเอง สำนึกทางการเมืองและสังคมจึงเกิดขึ้นในหมู่ประชาชน และกลายเป็นฐานทางด้านผู้อ่านที่จะรองรับวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่เกิดขึ้นมากมาย[17]

---

[17] ไพโรจน์ บุญประกอบ, "วิเคราะห์เรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516-6 ตุลาคม 2519," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2526), หน้า 49-52.

กระแสเหตุการณ์บ้านเมืองดำเนินไปควบคู่กับกระแสทางวรรณกรรม ความคิดสังคมนิยมเป็นกระแสที่ครอบงำนักศึกษาประชาชนที่ก้าวหน้า วรรณกรรมแนวศิลป-เพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน ซึ่งเป็นแนววรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดสังคม-นิยม ก็เป็นกระแสหลักที่กลุ่มนักเขียนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญ แนวทางหลักของวรรณกรรมในช่วงนี้คือ การเจาะลึกลงไปถึงปัญหาสังคม สะท้อนภาพ และชี้นำให้เห็นต้นตอของปัญหา นักเขียนใช้วรรณกรรมเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดทัศนคติไปสู่ผู้อ่าน บทบาทของวรรณกรรมเปลี่ยนจากการสะท้อนภาพสังคมไปเป็นส่องนำหนทางอยู่รอดของสังคม วรรณกรรมที่ได้รับการพิจารณาว่าเป็นวรรณกรรมที่ดีต้องดำเนินตามสูตร 4 ประการคือ 1. จะต้องชี้ชัดถึงสภาพอัปลักษณ์ของชีวิตที่เป็นอยู่จริง 2. จะต้องเปิดเผยถึงที่มาของความอัปลักษณ์ของชีวิต 3. จะต้องเสนอวิธีแก้ไขเปลี่ยนแปลงความอัปลักษณ์แห่งชีวิตให้กลับกลายเป็นความดีงาม และ 4. จะต้องมีตัวอย่างเจิดจ้าของความดีงามแห่งชีวิตใหม่ที่จะมาถึง[18]

ภาพลักษณ์สังคมเมืองในช่วงปี พ.ศ.2517-2519 เป็นไปตามแนวทางของวรรณกรรมเพื่อชีวิตเป็นส่วนมาก ปัญหาที่นักเขียนนิยมหยิบยกมาเขียนคือ ปัญหาของพวกกรรมกร และจะเน้นสภาพปัญหาว่ากรรมกรถูกนายทุนเอารัดเอาเปรียบอย่างหนัก ดังนั้น ภาพของสังคมเมืองที่ปรากฏจึงเป็นสังคมทุนนิยมที่มีการต่อสู้ระหว่างชนชั้นนายทุนและชนชั้นกรรมกรอย่างเข้มข้น และพวกนายทุนเป็นฝ่ายได้เปรียบ ภาพดังกล่าวได้แก่การแสดงภาพชีวิตที่ยากจนลำเค็ญของกรรมกรที่ต้องทำงานอย่างหนัก และยังถูกนายจ้างกดขี่โดยให้ค่าแรงต่ำกว่าที่ควรจะเป็น กรรมกรถูกควบคุมการทำงานจากนาย-จ้างอย่างใกล้ชิด เพื่อให้กรรมกรทำงานให้คุ้มค่าจ้างมากที่สุด หรือกรรมกรต้องทำงานในสภาพแวดล้อมที่เสี่ยงอันตราย ชีวิตกรรมกรไม่มีหลักประกันที่แน่นอน ไม่มีสวัสดิการคุ้มครองแรงงานและสุขภาพ ดังนี้เป็นต้น

การนำเสนอเรื่องสั้นในประเด็นทั้งสามเป็นไปตามแนวทางของวรรณกรรมเพื่อชีวิต ภาพดังกล่าวสะท้อนสภาพปัญหาของกรรมกรที่เป็นอยู่จริง มีการนำเอาทฤษฎีมาร์กซิสม์มาวิเคราะห์เหตุแห่งปัญหา และสภาพปรากฏการณ์ที่ชนชั้นกรรมาชีพถูกขูดรีดจากนายทุน แล้วนำเสนอในเรื่องสั้นผ่านความคิดและคำพูดของตัวละครอย่างชัดเจน

---

[18] ดวงมน จิตต์จำนง, "กลับไปอ่าน "ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน" ของทีปกร," โลกหนังสือ 5 (ธันวาคม, 2523) : 24.

การนำเสนอเรื่องสั้นแนววรรณกรรมเพื่อชีวิต จะเป็นกระแสหลักที่ครอบคลุมการนำเสนอเนื้อหาในทุกประเด็น

ภาพลักษณ์สังคมเมืองในช่วงนี้ยังมีประเด็นที่สืบเนื่องมาจากที่ปรากฏในเรื่องสั้นยุคก่อน ได้แก่ภาพเมืองที่เป็นดินแดนแห่งความหวังทางเศรษฐกิจของคนชนบทที่ยากจนและเดินทางมาหางานทำในเมือง แต่ภาพที่นำเสนอจะเน้นประเด็นต่างออกไป กล่าวคือ เป็นภาพที่แสดงประเด็นการกดขี่ทางชนชั้นตามแนวเรื่องที่นิยมในสมัยนั้น นอกจากนี้ ภาพลักษณ์สังคมเมืองภาพเดิมยังมีภาพของสังคมที่มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมทางสังคมเสื่อมโทรม เมืองมีภาพเป็นสังคมที่เจริญทางวัตถุแต่เสื่อมโทรมทางจิตใจ คนในเมืองมักถูกระบบสังคมเมืองหรือถูกคนด้วยกันทำร้าย สังคมเมืองโดยเฉพาะกรุงเทพฯ เป็นเมืองสวรรค์สำหรับชาวชนบทที่ยังไม่เคยสัมผัสกรุงเทพ ฯ แต่เมื่อได้มาสัมผัสแล้วพบว่าสังคมกรุงเทพฯไม่ใช่เมืองสวรรค์อย่างที่คิด แต่กลับกลายเป็นนรก ภาพลักษณ์สังคมเมืองดังกล่าวไม่ต่างจากที่พบในเรื่องสั้นของอิศรา อมันตกุล แต่ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมแนวศิลปเพื่อชีวิต น้ำเสียงในการพูดถึงสังคมเมืองของผู้เล่าเรื่องจึงแสดงออกในเชิงบริภาษอย่างรุนแรง และมีการนำศัพท์ที่แสดงแนวคิดทางการเมืองมาใช้ในบทบรรยายด้วย เช่น “การเอารัดเอาเปรียบกันอย่างถึงที่สุด” หรือ “เพ้อเจ้อกับโลกที่นิยมความเจริญทางวัตถุ”[19] อย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์เมืองในเรื่องสั้นทั้ง 2 ยุคก็มีความแตกต่างกันบ้าง กล่าวคือ ในเรื่องสั้นยุคก่อน พ.ศ.2500 ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่เป็นนรก เป็นสภาพสังคมกรุงเทพ ฯที่เต็มไปด้วยการโกหกหลอกลวง แต่ภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่องสั้นยุค พ.ศ.2517-2519 เป็นนรกที่เกิดจากการกดขี่ขูดรีดของนายทุน

วรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตคึกคักอยู่ในช่วงเวลาเพียงสามปี คือจากช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 หลังจากวันที่ 6 ตุลาคม 2519 รัฐบาลของนายธานินทร์ กรัยวิเชียรซึ่งมีนโยบายขวาจัดได้เข้ามาปกครองประเทศ และออกคำสั่งห้ามประชาชนมีหนังสือต้องห้ามจำนวน 15 รายการไว้ในครอบครอง สภาพการณ์เช่นนี้มีผลทำให้วงการวรรณกรรมเพื่อชีวิตต้องซบเซาลงอีกครั้ง เพราะบรรดาผู้ที่ครอบครองหนังสือวรรณกรรมเพื่อชีวิตจำนวนมากมายที่ซื้อหาไว้ก่อนการปฏิรูป ต้องนำวรรณกรรมเหล่านั้นมาเผาทิ้งหรือทำลายเสีย ก่อนที่จะโดนข้อหามีหนังสือต้องห้ามไว้ในความคุ้ม-ครอง นักเขียนบางส่วนไม่กล้าสร้างสรรค์งานใหม่เพราะกลัวถูกจับ บางส่วนเดินทางเข้าป่า นัก

---

[19] ไพโรจน์ บุญประกอบ, “วิเคราะห์เรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516-6 ตุลาคม 2519,” หน้า 113.

เขียนบางคนจำกัดท่าทีที่ก้าวร้าวและการแสดงออกอย่างเปิดเผยของตนเองลง บางคนเลี่ยงไปใช้สัญญลักษณ์ หรือเลี่ยงไปใช้ฉากต่างแดนแทน การชะงักงันของวรรณกรรมเพื่อชีวิตเป็นไปในราว 1 ปี เพราะหลังจากการรัฐประหารในวันที่ 20 ตุลาคม 2520 และพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์เข้ามาทำหน้าที่บริหารประเทศแล้ว วรรณกรรมเพื่อชีวิตก็เริ่มคึกคักขึ้นใหม่ เพราะเหตุการณ์บ้านเมืองเริ่มคลี่คลายสู่สภาวะที่ดีขึ้น นักเขียนซึ่งเคยสร้างงานในช่วงก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 กลับมาสร้างงานใหม่และมีนักเขียนรุ่นใหม่หลายคนเกิดขึ้นทดแทนนักเขียนรุ่นเก่า และสร้างสรรค์วรรณกรรมประเภทสะท้อนปัญหาสังคม และแสวงหาความยุติธรรมในสังคมต่อไป[20]

ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นช่วงปีพ.ศ.2520-2523 ส่วนใหญ่ยังเป็นภาพที่สืบเนื่องจากวรรณกรรมเพื่อประชาชน เพราะเรื่องสั้นจำนวนมากเสนอเนื้อหาการต่อสู้ของกรรมกรที่เรียกร้องความเป็นธรรมจากเหล่านายทุนที่เอารัดเอาเปรียบและกดขี่ขูดรีด ตั้งแต่การปลุกจิตสำนึกของเหล่ากรรมกรให้ตระหนักในคุณค่าแห่งแรงงานของตนเอง ให้มองเห็นความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อให้เกิดการรวมพลังกันต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรม เหตุที่ภาพลักษณ์สังคมเมืองลักษณะดังกล่าวยังปรากฏอยู่ในเรื่องสั้นช่วงปี พ.ศ.2520-2523 เป็นเพราะกลุ่มนักเขียนหลายคนเป็นกลุ่มเดียวกับที่สร้างงานในช่วงก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ความคิดในการเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมเมืองจึงยังคงอยู่ในแนวทางเดิม อีกทั้งเหตุการณ์บ้านเมืองที่ปราบปรามนักเขียนแนววรรณกรรมเพื่อชีวิตก็มีความรุนแรงในช่วงเวลาสั้น ๆ ภาวะชะงักงันของวรรณกรรมเพื่อชีวิตดำเนินไปเพียง 1 ปี จึงยังไม่สามารถสกัดกั้นการแสดงออกของนักเขียนในแนวทางนี้ได้

เรื่องสั้นในช่วงปีพ.ศ.2520-2523 ภาพลักษณ์สังคมเมืองในแง่ที่เป็นสังคมที่มีการต่อสู้แข่งขันทางเศรษฐกิจสูงปรากฏตัวเด่นชัด ซึ่งไม่เน้นเฉพาะภาพการต่อสู้ของนายทุนกับกรรมกรเท่านั้น ชีวิตการต่อสู้แข่งขันในเมืองเพื่อหารายได้มาเลี้ยงชีพมีทั้งชีวิตของชนชั้นกลางและชีวิตของผู้ยากไร้ แต่ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิต จึงมีเรื่องสั้นที่เสนอภาพชีวิตของผู้ยากไร้ มากกว่าเรื่องที่เสนอภาพการต่อสู้ของชนชั้นกลาง ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่เสนอภาพชีวิตของผู้ยากไร้ในสังคม ได้แก่ ภาพการต่อสู้ของผู้ยากไร้เพื่อหารายได้มาประทังชีวิต ตัวละครผู้ยากไร้นี้กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีสถาน

---

[20] สายทิพย์ นุกูลกิจ, วรรณกรรมปัจจุบัน (กรุงเทพ ฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, 2534), หน้า 32-33.

ภาพทางสังคมและเศรษฐกิจต่ำที่สุดในสังคม ได้แก่คนที่ยังชีพด้วยการขอทาน เก็บของจากกองขยะมาขาย หรือเป็นเด็กเร่ร่อนจรจัด ภาพที่เน้นในเรื่องคือการแสดงความแร้นแค้นของชีวิต เช่น ยากจน ไร้ที่พึ่ง หากเป็นคนแก่ก็ไร้ลูกหลานเลี้ยงดู หากเป็นเด็กก็ไม่มีพ่อแม่ปกป้องคุ้มครอง ชีวิตดำเนินต่อไปได้ด้วยการดิ้นรนอย่างปากกัดตีนถีบ หรือเรื่องที่เสนอภาพความอยุติธรรมในสังคม โดยมากมักจะเป็นการเสนอประเด็นความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจน กล่าวคือ คนที่มีฐานะร่ำรวยมีชีวิตที่สุขสบายทุกอย่างในเมือง ในขณะที่คนยากจนต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างหนักเพียงเพื่อให้มีชีวิตรอดไปวันๆ ภาพของคนรวยมักเป็นภาพของผู้ที่ไร้ความเมตตาและชอบกดขี่ข่มเหงคนจน ส่วนคนจนก็คือผู้ยากไร้ที่ได้แต่ก้มหน้ารับความพ่ายแพ้ของชีวิต ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่ปรากฏคือ สังคมเมืองเป็นสังคมที่มีความอยุติธรรม เป็นสังคมที่ให้สิทธิคนรวยมากกว่าคนจน นอกจากนี้ ในเรื่องสั้นช่วงพ.ศ.2520-2523 ยังเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองที่ต่อเนื่องจากภาพในเรื่องสั้นช่วงก่อน ๆอีกหลายภาพ เช่น ภาพเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ มีชาวชนบทเดินทางหลั่งไหลเข้าเมืองด้วยความหวังว่าจะมาหางานทำ เพื่อนำรายได้กลับไปส่งเสียครอบครัวที่ชนบท หรือชาวชนบทที่หนีความแร้นแค้นของบ้านเกิดมาเผชิญโชคในเมือง แต่ต้องมามีชีวิตที่ยากลำบากกว่าเก่าคือต้องไปเป็นขอทาน หรือกรรมกรก่อสร้าง และภาพเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ดึงดูดให้เด็กหนุ่มสาวจากชนบทเดินทางเข้ามาศึกษาต่อในเมือง แล้วสมัครใจตั้งรกรากอยู่ในเมือง

ในช่วงปี พ.ศ.2521 เริ่มมีภาพลักษณ์สังคมเมืองภาพใหม่ปรากฏในเรื่องสั้น ภาพดังกล่าวคือเมืองเป็นสังคมแห่งการซื้อขาย การนำเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองซึ่งเป็นสังคมทุนนิยมในเรื่องสั้นช่วงก่อนหน้านี้ผูกอยู่กับมุมมองเชิงสังคมนิยม ซึ่งนิยมเสนอแต่ภาพการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างนายทุนและกรรมกร แต่ภาพลักษณ์สังคมเมืองภาพใหม่นี้ ประเด็นที่นักเขียนหยิบยกมานำเสนอเป็นประเด็นที่นักเขียนใช้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมเมืองคือสังคมแห่งการซื้อขายโดยสมบูรณ์ เช่นเรื่องของชายหนุ่มที่สำเร็จการศึกษาวิชาชีพครูและเดินทางเข้าเมือง แต่สอบแข่งขันเข้าทำงานไม่ได้ จึงต้องไปทำงานเป็นคนแสดงโชว์ทางเพศในเรื่อง “ในกระจก” ของกรณ์ ไกรลาส เรื่องสั้นเรื่องนี้เป็นต้นแบบของเรื่องสั้นที่แสดงความเจ็บปวดแปลกแยกของคนในสังคมเมืองที่ต้องขายจิตวิญญาณของตนเองให้กับเงิน ผู้แต่งคือกรณ์ ไกรลาส แสดงภาพของชายหนุ่มที่ปวดร้าว เพราะการแสดงโชว์ทางเพศนี้ เสมือนการขายจิตวิญญาณของความเป็นคนในสำนึกของเขา แต่เขาไม่สามารถหลุดพ้นไปจากสภาพที่ทุกข์ทรมานนี้ได้ เพราะแม้เขาจะมีความรู้ แต่การแข่งขันในสังคมไม่เปิดโอกาสให้ผู้แพ้เช่นเขา นอกจากนี้ “ในกระจก”ยังเสนอภาพลักษณ์

เมืองเป็นศูนย์กลางแห่งการค้าประเวณี นอกเหนือไปจากภาพเมืองคือนครโสเภณี ชีวิตของชายหนุ่มแสดงให้เห็นว่า การค้าประเวณีไม่ได้อยู่ในรูปของการซื้อขายบริการทางเพศด้วยวิธีการร่วมหลับนอนอย่างเดียว แต่แตกตัวออกไปเป็นการซื้อการแสดงโชว์ร่วมเพศอันเป็นการเสพการค้าประเวณีในอีกรูปแบบหนึ่ง และยิ่งไปกว่านั้น "ในกระจก"ยังแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยเป็นสังคมแห่งการค้าเต็มตัว ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นสินค้าที่ซื้อขายกันอย่างเสรี หากมีผู้บริโภค ทุกอย่างล้วน "ขาย"ได้[21] หรือในเรื่อง "คนบนยอดตึก" ของประภัสสร เสวิกุล ก็แสดงให้เห็นว่าสังคมเมืองเป็นสังคมแห่งการซื้อขาย ด้วยการให้ภาพคนในสังคมต่างฉกฉวยผลประโยชน์จากเหตุการณ์ที่คนกำลังฆ่าตัวตาย เช่นบริษัทประกันชีวิตเสนอขายกรมธรรม์ หรือสถานีโทรทัศน์เสนอการเซ็นสัญญาให้ตนได้เป็นผู้ถ่ายทอดเหตุการณ์ระทึกใจ มีการตั้งวงรับพนัน มีพ่อค้าแม่ค้าเอาสินค้ามาขายให้กับผู้ที่มุงดูเหตุการณ์คนกำลังจะฆ่าตัวตาย[22] ภาพดังกล่าวล้วนแสดงความสัมพันธ์เชิงการค้าในสังคมเมืองที่ให้ความสำคัญกับการซื้อขายเหนือสิ่งอื่นทั้งหมด คนในสังคมไม่เห็นคุณค่าของชีวิตผู้อื่นมากไปกว่าการดึงเอามาเป็นสินค้า หรือการผนวกไปเป็นส่วนหนึ่งของการขายสินค้าเท่านั้น

เรื่องสั้นในช่วงปี พ.ศ.2521-2522 เริ่มมีเรื่องที่เสนอภาพชีวิตของชนชั้นกลางในประเด็นต่าง ๆ เช่น การแสดงแนวโน้มด้านที่พักอาศัยของชนชั้นกลางที่นิยมอยู่บ้านจัดสรรมากขึ้น แสดงวิถีชีวิตของชนชั้นกลางที่คนหนุ่มสาวออกไปทำงานตอนกลางวัน ทิ้งให้คนแก่และเด็กอยู่เฝ้าบ้าน หรือแสดงให้เห็นวิถีชีวิต จิตสำนึก และความรู้สึกแปลกแยกซึ่งเป็นของชนชั้นกลางอย่างแท้จริง เรื่องสั้นที่เป็นต้นแบบภาพชีวิตของชนชั้นกลางคือเรื่อง "นักธุรกิจ" ของชัชรินทร์ ไชยวัฒน์ อันเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นจิตสำนึกของชนชั้นกลางที่มุ่งไต่เต้าไปสู่การเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับที่สูงขึ้นอยู่ตลอดเวลา และมีวิถีชีวิตตามสูตรที่จะนำไปสู่ความสำเร็จคือเรียนจบสถาบันอุดมศึกษา หางานบริษัททำ และตั้งรกรากในเมือง ตลอดชีวิตจะต้องต่อสู้แข่งขันกับตัวเองเพื่อให้ตนประสบความสำเร็จเหนือผู้อื่น เมื่อต่อสู้แข่งขันมาระยะ

---

[21] ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, "มองวรรณกรรมและการเมืองไทยยุค "ตามก้นอเมริกัน", ถนนหนังสือ 5 (ธันวาคม 2530) : 79-80.

[22] ประภัสสร เสวิกุล, "คนบนยอดตึก," ใน คนบนยอดตึก พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพ ฯ : ดอกหญ้า, 2536), หน้า 59-66.

หนึ่งก็จะรู้สึกแปลกแยกจากสภาพสังคม[23] แต่ความรู้สึกแปลกแยกที่ปรากฏในเรื่อง "นักธุรกิจ" ก็ต่างไปจากเรื่องสั้นเรื่องอื่น ๆช่วงก่อนหน้านี้ และเป็นความแปลกแยกที่สะท้อนให้เห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองด้วย กล่าวคือ ความรู้สึกแปลกแยกของตัวละครไม่ใช่ความแปลกแยกที่ถูกนายทุนขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ เช่นยุควรรณกรรมเพื่อชีวิต ไม่ใช่ความแปลกแยกที่เกิดจากงานอันซ้ำซากน่าเบื่อหน่ายที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของคนเช่นยุควรรณกรรมหนุ่มสาว ในทางตรงกันข้าม ความแปลกแยกเกิดจากวิถีชีวิตที่ต้องต่อสู้แข่งขัน ต้องกระฉับกระเฉงอยู่ตลอดเวลา เพื่อเป้า-หมายคือการประสบความสำเร็จในชีวิตในทุก ๆด้าน เมื่อการมีวิถีชีวิตในเมืองทำให้คนถูกเรียกร้องให้ต่อสู้อยู่ตลอดเวลา ทำให้คนเบื่อสภาพของตนเองและเกิดความรู้สึกแปลก-แยก ในทำนองเดียวกับที่บางคนไม่ต้องการต่อสู้ตลอดเวลาแต่ต้องมีชีวิตเหมือนถูกบังคับให้เป็นเช่นนั้นดังเช่นตัวละครในเรื่อง ความรู้สึกแปลกแยกก็เกิดขึ้นได้ จากเรื่อง "นักธุรกิจ" ภาพลักษณ์สังคมเมืองจึงไม่ใช่ภาพที่เป็นสังคมคนกินคน ที่มีนายทุนเป็นผู้ขูดรีดอีกต่อไป แต่เป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้ผู้มีความรู้ความสามารถเข้ามาแข่งขัน เพื่อคว้าโอกาสการเป็นผู้ประสบความสำเร็จในชีวิต เรื่อง "นักธุรกิจ"เป็นต้นแบบภาพลักษณ์สังคมเมืองซึ่งเป็นสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ ที่มีชนชั้นกลางเป็นพลังสำคัญในการผลักดันและขับเคลื่อนสังคม

กล่าวโดยสรุป ในเรื่องสั้นช่วงปี พ.ศ.2520-2523 ภาพลักษณ์สังคมเมืองยังเป็นภาพสังคมที่มีปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นสูง ทั้งภาพของสังคมที่นายทุนกดขี่ขูดรีดกรรมกร และภาพของคนรวยที่เห็นแก่ตัว ปฏิเสธคำร้องขอความช่วยเหลือจากคนจน นักเขียนนิยมเขียนถึงภาพวิถีชีวิตของผู้ยากไร้ เพื่อนำเสนอว่า สังคมเมืองแท้จริงเป็นสังคมที่อัปลักษณ์ เพราะความรุ่งเรืองของสังคมเมืองมีไว้ตอบสนองคนรวยเท่านั้น ส่วนคนจนกลับถูกทอดทิ้งให้อยู่อย่างแร้นแค้น ขณะเดียวกัน ภาพวิถีชีวิตของชนชั้นกลางเริ่มแทรกเข้ามาเป็นเนื้อหาในการนำเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองมากขึ้น สังคมเมืองเริ่มปรากฏตัวอย่างเด่นชัด มิได้เป็นเพียงฉากหรือเบื้องหลังสภาพปัญหาต่าง ๆ และไม่ได้ถูกแนวคิดทางการเมืองบดบังให้จมหายไปกับภาพการต่อสู้ทางชนชั้น แต่สังคมเมืองปรากฏตัวในฐานะสภาพสังคมที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆในสังคม

---

[23] ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์, "นักธุรกิจ" ใน คนทรยศ พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : บ้านหนังสือ, 2536), หน้า 85-94.

เมืองในยุคสังคมทุนนิยมสมัยใหม่

ภาพลักษณ์สังคมเมืองซึ่งเป็นสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ เริ่มต้นในช่วงปลายยุควรรณกรรมเพื่อชีวิตดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ.2524 เป็นต้นมา เรื่องสั้นที่เสนอภาพของสังคมเมืองที่เป็นภาพของสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ทวีจำนวนมากขึ้น ๆ ส่วนเรื่องสั้นที่เสนอภาพของผู้ยากไร้ในสังคมเมืองตามแนวทางของวรรณกรรมเพื่อชีวิต ยังคงมีอยู่บ้าง แต่ก็ลดจำนวนจากที่เคยปรากฏลงไปมาก สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การนำเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองตามแนวทางของวรรณกรรมเพื่อชีวิตลดจำนวนลง คือ กระแสที่วิจารณ์การเขียนวรรณกรรมเพื่อชีวิตแบบสูตรสำเร็จ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา นับจากที่ดวงมน จิตต์จำนงเสนอบทความเชิญชวนให้กลุ่มนักเขียนทบทวนการนำแนวคิด "ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน"ของทีปกร อันเป็นแนวคิดที่นักเขียนนักวิจารณ์ช่วงก่อนหน้านี้นิยมใช้กันใหม่[24] มีผลทำให้วงวรรณกรรมทั้งนักเขียน นักวิจารณ์ และนักอ่านหันมามีปฏิสังสันท์กับการเขียนวรรณกรรมเพื่อชีวิตแบบสูตรสำเร็จในหลายรูปแบบ ผลประการหนึ่งคือการนำเสนอภาพผู้ยากไร้เปลี่ยนไป และภาพผู้ยาก-ไร้ที่เปลี่ยนไปก็มีผลต่อภาพลักษณ์สังคมเมืองด้วย เช่นภาพของตัวละครขอทานที่เคยเป็นผู้ยากไร้ และมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ยากทั้งกายและใจตามแนวทางของวรรณกรรมเพื่อชีวิต กลับกลายเป็นขอทานที่จงใจนำความพิการของตนมาเสนอขายเป็นสินค้าในรูปของความน่าสงสาร และทำให้ขอทานกลับมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าคนทั่วไปอีกหลาย ๆคน ตัวอย่างภาพของตัวละครขอทานผู้ที่จงใจใช้ความพิการของตนเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ยิ่งย้ำให้สังคมเมืองมีภาพลักษณ์เป็นสังคมแห่งการโกหกหลอกลวงมากขึ้น เมืองเป็นสังคมที่คนไม่อาจเชื่อในสิ่งที่เห็นหรือเชื่อในสิ่งที่ตนรู้สึกอีกต่อไป นักเขียนเรื่องสั้นในช่วงนี้หลายคน ต่างพยายามฉีกตัวเองออกจากกระแสวรรณกรรมเพื่อชีวิตแบบสูตรสำเร็จ และสร้างสรรค์ทั้งเนื้อหาและวิธีการนำเสนอที่แปลกใหม่ออกไป เช่นการลดน้ำเสียงในการประนามชนชั้นนายทุน หรือการเล่าเรื่องโดยดึงเอาวรรณกรรมเก่ามาตีความใหม่เพื่อวิจารณ์สภาพสังคมปัจจุบัน มีผลทำให้ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นเปลี่ยนแปลงไปจากภาพเดิมที่แฝงไว้ด้วยแนวคิดทางการเมืองเพียงประการเดียว

---

[24] ดวงมน จิตต์จำนง, "กลับไปอ่าน "ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน" ของทีปกร," โลกหนังสือ : 23-35.

ประเด็นต่าง ๆที่นักเขียนนำเสนอในเรื่องสั้นช่วงนี้ได้แก่ การวิจารณ์สภาพความเสื่อมโทรมในสังคมเมืองในแง่สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่แออัด และสภาพแวด-ล้อมทางสังคมที่เต็มไปด้วยภัยอันตรายจากกลุ่มมิจฉาชีพ สังคมเมืองยังเป็นสังคมที่เหลื่อมล้ำ คนรวยมีอภิสิทธิ์เหนือคนทุกชั้นในสังคม นักเขียนบางคนนอกจากวิจารณ์สภาพสังคมเมืองในขณะนั้นแล้ว ยังหันไปสร้างภาพสังคมในอุดมคติซึ่งเป็นภาพตรงข้ามกับสภาพสังคมที่เขาวิจารณ์อย่างชัดเจน ประเด็นที่ได้รับการนำเสนอมากในช่วงนี้คือ สังคมเมืองเป็นสังคมแห่งการซื้อขาย เรื่องสั้นที่ปรากฏมีทั้งเรื่องสั้นที่เสนอเนื้อหาเดียวกับเรื่อง “ในกระจก” โดยเฉพาะการเน้นให้เห็นความรู้สึกแปลกแยก เจ็บปวด ทุกข์ทรมานที่คนต้องขายศักดิ์ศรีและจิตวิญญาณแลกกับเงิน และมีประเด็นใหม่ ๆ เช่น ทุก ๆสิ่งสามารถนำมาขายเป็นสินค้าได้ในสังคมเมือง เช่น เวลา อากาศ เส้นผม สะเก็ดแผล คราบงู ชนิดของสินค้าเป็นสิ่งที่เน้นว่าในสังคมเมืองทุกสิ่งสามารถนำมาขายได้อย่างแท้จริง หรือการแสดงให้เห็นว่าระบบทุนนิยมแทรกซึมเข้าไปทุกพื้นที่ แม้แต่การเข้าไปซื้อบุญในวัด หรือซื้อธรรมชาติตามแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

เรื่องสั้นที่เสนอภาพชนชั้นกลางที่เริ่มจากช่วงปลายวรรณกรรมเพื่อชีวิตเริ่มมีมากขึ้น ภาพชีวิตของชนชั้นกลางเริ่มได้รับความสนใจจากนักเขียนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ประเด็นต่าง ๆที่นำมาเสนอก็ได้แก่ ภาพการดำรงชีวิตของพนักงานระดับล่างของบริษัทที่มีปัญหาสำคัญคือการเช่าบ้านอยู่ในเมือง หรือรูปแบบการใช้ชีวิตของชนชั้นกลางทั่วไปที่อยู่บ้านจัดสรร ทำงานนอกบ้านในวันธรรมดา วันหยุดพักผ่อนอยู่บ้านด้วยการชมรายการโทรทัศน์ บางเรื่องแสดงทัศนคติของชนชั้นกลางที่มุ่งหมายจะเลื่อนสถานภาพของตนให้สูงขึ้น ซึ่งส่งผลให้มีการวางแผนชีวิตให้ตนเองในระยะยาว เช่นการเลือกคู่ครอง ต้องมีความเหมาะสม มีศักยภาพทางเศรษฐกิจและฐานะทางสังคมที่เท่าเทียมกัน เพราะการเลือกคู่ครองถือเป็นการลงทุนชีวิตทางหนึ่งที่มีผลต่อการเลื่อนสถานภาพทางสังคม บางเรื่องแสดงความขัดแย้งทางจิตใจของชนชั้นกลางที่มีต่อสภาพสังคม และการดำรงชีวิตของตนในสังคมทุนนิยม เช่นภาพของคนที่พ่ายแพ้ในสังคมเมืองที่มีการแก่งแย่งแข่งขันสูง ทำให้คนหลีกหนีเข้าไปอยู่ในโลกของอดีตที่เคยประสบความสำเร็จ หรือคนที่ต้องประกอบอาชีพเพื่อความก้าวหน้าทำให้ทอดทิ้งบุพการี แล้วเกิดความรู้สึกขัดแย้งแต่ก็ไม่สามารถหาทางออกให้กับตัวเองได้ และในบางเรื่องก็แสดงภาพความขัดแย้งในจิตใจของคนที่ต้องต่อสู้ระหว่างการกระทำที่มีคุณธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น กับการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งสภาพดังกล่าวเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาที่ใช้ชีวิตในสังคมเมือง

ภาพลักษณ์สังคมเมืองตามที่ได้กล่าวมาปรากฏในเรื่องสั้นช่วง พ.ศ. 2524-2528 ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างภาพสังคมเมืองอันชั่วร้ายตามแนวทางของวรรณกรรมเพื่อชีวิต กล่าวคือเป็นสังคมที่แสดงภาพชนชั้นนายทุนกดขี่ขูดรีดชนชั้นกรรมกร ไปสู่ภาพสังคมเมืองอันชั่วร้ายในยุคสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ กล่าวคือ ความชั่วร้ายของเมืองซ่อนอยู่ในโครงสร้างของระบบทุนนิยมที่แทรกซึมไปทุกพื้นที่ นับจากนี้ไม่ว่าชนชั้นใดต่างก็ถูกเมืองทำร้ายด้วยกันทั้งสิ้น นักเขียนมีพัฒนาการในการมองความชั่วร้ายของเมือง เห็นความหลากหลายของปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม และถ่ายทอดเป็นภาพต่างๆ ความเปลี่ยนแปลงในด้านการนำเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองสรุปได้ดังนี้

1. ด้านตัวละคร ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับผู้ยากไร้ลดลง แต่มีเรื่องเกี่ยวกับชนชั้นกลางเพิ่มขึ้น การพิจารณาจากตัวละครหลักในเรื่องชี้ให้เห็นว่า ความสนใจของนักเขียนที่มีต่อปัญหาในสังคมเมืองเปลี่ยนไป จากที่เคยสนใจปัญหาของผู้ยากไร้ ก็เริ่มหันมาสนใจปัญหาของชนชั้นกลางในเมือง ทั้งนี้เป็นเพราะการเสนอปัญหาของผู้ยากไร้ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2510 และแพร่หลายมาโดยตลอดเริ่มถึงจุดอิ่มตัว กระแสความคิดแบบสังคมนิยมที่เคยมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางการมองปัญหาในสังคมลดความสำคัญลง ประกอบกับบรรยากาศทางการเมืองและบรรยากาศทั่วไปในสังคมเป็นไปอย่างเสรี และไม่มีการปิดกั้นแต่อย่างใด รวมถึงการเกิดกระแสทางวรรณกรรมที่โจมตีการเขียนวรรณกรรมแบบ“เพื่อชีวิตแบบสูตรสำเร็จ” ปัจจัยเหล่านี้มีผลเรียกร้องให้นักเขียนต้องมองปัญหาอื่น ๆนอกเหนือไปจากปัญหาของผู้ยากไร้ในสังคมเมือง การเปลี่ยนพื้นที่ในการมองปัญหามีผลทำให้ภาพของสังคมเมืองมุ่งไปสู่ทิศทางใหม่มากขึ้น คือเป็นสังคมทุนนิยมสมัยใหม่และสังคมแบบการค้าเต็มตัว

2. ด้านการนำเสนอปัญหา เรื่องสั้นช่วงก่อนหน้านี้มักเสนอปัญหาหรือแนวคิดแบบตรงไปตรงมา โดยมีการระบุถึงตัวปัญหาอย่างแจ่มชัด ซึ่งอาจปรากฏในคำพูดหรือในความคิดของตัวละคร ในบทบรรยาย หรือในสถานการณ์ที่มีการกระทำหรือมีความขัดแย้งของตัวละคร แต่ในเรื่องสั้นช่วงปี พ.ศ. 2524-2528 เริ่มมีเรื่องสั้นบางกลุ่มที่เสนอปัญหาของสังคมเมืองโดยผ่านการวิเคราะห์และการตีความของนักเขียน แล้วแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆอย่างมีวรรณศิลป์มากขึ้น โดยไม่ได้ระบุถึงปัญหาอย่างแจ่มแจ้ง ทั้งนี้น่าจะเป็นเพราะกระแสกดดันในเรื่องวิธีการที่เป็นสูตรสำเร็จ ทำให้นักเขียนแต่ละคนพยายามพัฒนาวิธีการในการนำเสนอปัญหาให้แยบคายยิ่งขึ้น

นับจากปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่าเรื่องสั้นที่เสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองจะเน้นหนักไปทางภาพสังคมทุนนิยมที่เป็นโลกแห่งการซื้อขาย และภาพชีวิต

ของชนชั้นกลางซึ่งมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นประเด็นใหญ่ ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงการค่อย ๆปรากฏตัวของชนชั้นกลางในเรื่องสั้นตามลำดับเวลาแล้ว กล่าวได้ว่าภาพช่วงนี้เป็นภาพที่ชัดเจนที่สุด ความสนใจของนักเขียนที่มุ่งประเด็นมายังภาพชีวิตของชนชั้นกลางอาจเป็นเครื่องชี้ให้เห็นภาพลักษณ์สังคมเมืองว่าเป็นสังคมที่มีชนชั้นกลางเป็นแกนหลักในกลุ่ม และมีแนวโน้มไปสู่การเป็นสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ซึ่งมีสำนึก วิถีชีวิต รูปแบบ การใช้ชีวิต และมาตรฐานในการดำรงชีวิตของชนชั้นกลางเป็นบรรทัดฐานของสังคม

ภาพลักษณ์สังคมเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้น จากภาพเมืองในยุคแรกเริ่มมาสู่ภาพเมืองของหนุ่มสาวนักแสวงหา สู่ภาพเมืองตามแนวทางของวรรณกรรมเพื่อชีวิต และท้ายที่สุดคือภาพเมืองในยุคสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ มีการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเหตุการณ์ในสังคม และตามบรรยากาศที่เกิดขึ้นในวงวรรณกรรม ความต่อเนื่องประการหนึ่งคือ ภาพลักษณ์สังคมเมืองล้วนแต่เป็นภาพลักษณ์ในเชิงลบ และนักเขียนมีจุดมุ่งหมายที่จะสะท้อนความเลวร้ายในสังคมอย่างละเอียดทุกแง่มุม และเสนอแนวคิดที่นำสังคมไปสู่ทิศทางที่ดี บทต่อไปจะเป็นการเริ่มต้นพิจารณาภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่องสั้นระหว่างช่วง พ.ศ. 2534-2536 โดยเริ่มต้นจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพดังจะได้กล่าวต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย